

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 157-181

Makalenin Geliş

Tarihi

28/01/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

16/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

SON DEVİR DİVAN ŞAİRLERİNDEN BİR BEYEFENDİ: TÂHİR SELÂM BEY

Şevkiye KAZAN NAS¹

ÖZET

XVIII. Yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Tâhir Selâm Bey; Keçecizâde İzzet Molla, Muvakkitzâde Muhammed Pertev Paşa, Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey gibi şairlerle yakın dostluk kurmuş bir divan şairidir.

Fuzûlî, Bâkî, Nedîm ve Şeyh Galip'ten aldığı ilhamı şiir yeteneği ile geliştiren ve daha sonra Şeyhülislam Ârif Bey'in meclisinde bulunmakla da o topluluktan çok şey öğrenip ufkunu genişleten Tâhir Selâm Bey, Selâm mahlasıyla şiirler söylemiştir.

İçinde bulunduğu şiir ortamından etkilenen Selâm, zaman zaman ağdalı bir dil kullanmakla birlikte mahallî dile de hâkimdir. Mahallileşme sürecinde iken hikemî ve felsefi yaklaşımı da ihmal etmeyen geleneğe bağlı ve dönemin içerisinde vasatın da fevkinde bir şairdir.

Bu makalede Tâhir Selâm Bey'in *Divan*'ındaki şiirlerinden yola çıkarak onun edebi kişiliği, şiir hakkındaki düşünceleri, nazire ve müşterek şiir geleneği içindeki yeri dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XIX. Yüzyıl, Divan şiiri, Tâhir Selâm Bey, klâsik Türk şiiri, nazire, müşterek şiir.

¹ Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı A.B.D. sevkazan@gmail.com ORCID: 0000-0001-2345-6789

A GENTLEMAN FROM LAST ERA OF DİWAN POETS: MR. TÂHİR SELÂM

ABSTRACT

Tâhir Selâm who lived in the last quarter of the 18th century and the first half of the 19th century that was a diwan poet who had formed a close friendship with poets like Keçecizâde İzzet Molla, Muvakkizâde Muhammed Pertev Pasha, Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi, Shaykh al-Islam Arif Hikmet Bey. Tâhir Selâm Bey, who developed the inspiration he got from Fuzûlî, Bâkî, Nedîm and Şeyh Galip with his talent for poetry and later when he was at the assembly of Shayh al-Islam Arif Hikmet he learned a lot from that community and widened his horizons and told poems under the pen-name Selâm. Tâhir Selâm Bey, who had used a local language as well as ornated language with the effect of his poetry, was a poet who was connected with tradition and philosophical approach while he was a poet above the average.

In this article, based on the poems of Tâhir Selâm Bey, his literary personality, his thoughts on poetry, Nawire and the place of common poetry have been tried to be revealed.

Keywords: 19th Century, Diwan Poetry, Tâhir Selâm Bey, Classical Turkish Poetry, Nawire, mutual poem.

GİRİŞ

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş çözülmeye başlayan klasik edebiyatla birlikte XIX. Yüzyıla gelindiğinde yenileşme gayreti içinde ama geleneğe uygun eserler meydana getiren şairler, değişen zihniyet yapısıyla birlikte eski ve yeni arasında gel gitleri yaşarlar.

Bu devir, klasik şiirin formlarının zayıfladığı fakat modern değerlerin de henüz kendini tamamen kabul ettiremediği bir dönemdir. Yeniliğe karşı çıkmamak fakat eskiyi de tamamen reddetmemek, eskiyi ortadan kaldırmaya çalışmamak, Batılılaşmaya hoş bakmak; fakat taklitten de uzak durmak şairlerin başlıca önem verdikleri hususlar arasındadır. Nazireciliğin artarak devam ettiği bu devirde şairler, eğilimlerine uygun mekânlarda, aynı eğilimi paylaşan başka şairlerle buluşmaya; müşterek bir fikir, müşterek bir edebiyat anlayışı etrafında birleştiği insanlarla bir araya gelmeye başlarlar. Şiir kabiliyetlerini geliştirmek üzere büyük şairlere ve birbirlerinin şiirlerine nazireler yazarlar. Bir önceki yüzyılda Nedîm ve Şeyh Galip gibi üstat şairlerin yetişmesi, bu dönem nazireciliğinin gelişmesinde etkili olmuş; bu yüzyılda yetişen genç şairlerin pek çoğu, bu şairlerin şiirlerini tanzir etmişlerdir. Bu dönemin bir diğer özelliği de müşterek şiir söyleme geleneğinin yaygınlaşmış

olmasıdır. Aynı mahfilde yetişen şairlerin şiir meclislerinde müştereken söyledikleri şiirlerdeki şair sayısı dörde kadar çıkmıştır. XIX. Yüzyıl, hem siyasî tarih açısından hem de sosyal ve kültürel tarih açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olarak kabul edilir (Geniş bilgi için bkz. Özgül, 2018).

TÂHİR SELÂM BEY'İN HAYATIYLA İLGİLİ BİLGİLER

Adı ve Mahlası

XVIII. Yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında I.Abdulhamid, III.Selim, IV.Mustafa, II.Mahmud ve Abdülmecid'in padişahlıkları dönemlerini kapsayan bir devirde yaşamış olan Mehmed Tâhir Selâm Bey, genç yaşında şiir yazmaya başlamış; şiirlerinde "Selâm" mahlasını kullanmış ve "Tâhir Selâm" namıyla şöhret bulmuştur.

Selâm mahlasını tercih eden şair, "Tâhir" ismini de divanında bir yerde, Esad Efendi'nin şiirine yazdığı beş bendlik tahmisinde, kafiye uydurmak amacıyla mahlası yerine kullanmıştır.

Olsa da istikâmet-i hâtır
Ya'nî mânend-i mışra'-ı şâ'ir
Toğrıdan toğrı söz budur **Tâhir**
Kadd-i yâra degilse ger dâ'ir
Sûhân Es'ad olur mı hiç mevzûn

(Tahmis 12/IV)

Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi

Tâhir Selâm, İstanbul'da doğmuştur. Şairin doğum tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, Tâhir Selâm'ın babasının H.1197/M.1782'de vefat ettiğine ve büyük kardeşi Rauf Paşa'nın da H.1194/M.1779'da doğduğuna işaret ederek şairin M.1779-1782 seneleri arasında (Baştuğ, 2002:2137) doğmuş olabileceğine dikkati çekmektedir.

Mehmed Tâhir Selâm Bey, Çavuşbaşı Mehmed Said Efendi'nin ikinci oğlu ve Sadrazam Mehmed Raûf Paşa'nın biraderidir. Kaynaklarda, Selâm'ın babasının görevi dışında ailesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Eğitimi ve Mesleği

Divan'daki Farsça ve Türkçe şiirlerden ayrıca Arapçadan tercüme ettiği eserlerden anlaşıldığına göre Tâhir Selâm Bey, devrinde iyi bir eğitim almış ve

yaratılışından gelen yetenekle ilim yolunu tutmuş, kendisini yetiştirmiş bir şahsiyettir. Eğitimine devam ederken, henüz genç yaşta, sadaret mektupçuluğunda bulunduğu için Mektupçu Tâhir olarak da bilinen Selâm, sadaret mektupçuluğundan sonra H.1238/M.1822-23'te çavuşbaşı olmuş; H.1240/M.1824-25 yılında azledilmiştir. Daha sonra H.1241/M.1825-26, H.1247/M.1831-32, H.1249/1833-34 ve H.1252/M.1836-37 yıllarında dört defa başmuhasibeci olmuş ve rûznâmçecilik gibi görevde de bulunmuştur. Cemaziyelevvel 1256/Temmuz 1840 yılında meclis-i vâlâ azası, Zilhicce 1258/Ocak 1842-43'te deâvî nazırı yani ikinci defa çavuşbaşı olup Şevval 1259/Kasım 1843'te azledilmiştir (Çiftçi, 2017: 227).

Ölümü

Tâhir Selâm, H.12 Ramazan 1260 / M.Eylül Ekim 1844 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Bahçekapı'da Hamidiye türbesi haziresinde babasının yanına defnolunmuştur. Daha sonra yol genişletme çalışmaları nedeniyle mezarı kaldırılarak kemikleri Eyüp Tokmak Tepesi'ne naklolunmuştur. (Yavuz-Özen, 1972: 2/418; Akbayar, 1996: 5/1616; Baştuğ, 2002: 2137).

İbnül Emin Mahmud Kemal İnal'ın *Ceride-i Havadis*'ten aktardığı bilgiye göre Ramazan ayında bir gün oruçlu iken hıçkırık tutan Tâhir Selâm Bey'e hıçkırığının geçmesi için biraz su içmesi tavsiye edilir; ancak o, niyetli olduğunu söyleyerek su içmeyi kabul etmez. Bu sırada bazıları doktor getirmeye giderlerse de doktor gelinceye kadar Tâhir Selâm Bey, ruhunu teslim eder.

"*Tahminen sinn-i hadd-i semanini*" bulduğu ibaresini dipnot olarak veren İbnül Emin, "doğum tarihi kayıtlı olmadığı için kaç yaşında vefat ettiği bilinmiyorsa da herhalde seksene ulaşmamıştır; 65-66 yaşlarında vefat etmiş olması lazım gelir" şeklinde ölüm tarihiyle ilgili bir yorumda bulunur (Baştuğ, 2002: 2137-2138).

Dostları Tâhir Selâm'ın vefatıyla ilgili H.1260/M.1844 tarihini veren beyitler söylerler:

Ağlar iken dü-çeşmüm târihin inşâd etdi
Tâhir Selâm Bey bugün dârü's-selâme gitdi

***

Dünyede halkı bıraktı firkate
Tâhir Selâm Bey gitdi cennete

(Baştuğ, 2002: 2137-2138).

TÂHİR SELÂM BEY'İN ESERLERİ**Divan**

Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri M.212, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.1602, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi T.811'deki kayıtlı nüshalara dayanılarak tarafımızdan oluşturulan tenkidli divan metnine göre²*Divan*³ manzum ve mensur bir dibace ile başlamaktadır. Ancak bu dibace, Tâhir Selâm Bey tarafından değil Sahaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi tarafından kaleme alınmıştır. *Divan*'ın Sahaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi tarafından tertip edildiği de bir dörtlükle kaydedilmiştir:

Es'ad-ı es'ad-meniş ol nâm-dâr-ı şadr-ı Rûm
Mîr-i Tâhir nazmına virdi bu tertîb-i nizâm

Yazdı Şükrî şafha-i inşaya târih-i temâm
Kaşd-ı Es'adla müretteb oldu Dîvân-ı Selâm⁴
(H.1259/M.1843-1844)

İşbu dîvân-ı belîğ ile nola
Dinse Tâhir Bege ger mîr-i kelâm

Yazdı tertîbine Es'ad târih
Koydı pâkîze-eser Mîr-i Selâm⁵

Divan'da klâsik anlamda bir kaside yoktur. Gazellerin zeylerinde Şeyh Galip, Esad Efendi, Aynî, Pertev, Hikmet övülmüş; şiirlere dua beyitleri eklenmiştir. Selâm, *Divan*'ına Farsça gazellerle başlamıştır. Buna göre *Divan*'da 24'ü Farsça, 93'ü Türkçe olmak üzere toplam 117 gazel vardır. Ayrıca 3 murabba; 1'i Farsça, 15'i Türkçe olmak üzere 16 tahmis (tahmis-i mutarrafi); 2 nazm; 1'i Farsça kıt'a-i kebire olmak üzere 8 kıt'a; 2 muaşşer; 6 müfred bulunmaktadır.

Münşeat

Sadaret mektupçuluğunda memurluk yapmasından dolayı Tâhir Selâm, nesirde de başarılı bir şahsiyet ve devlet büyüklerine yazdığı mektuplarıyla da iyi bir sadaret mektupçusu olarak kabul edilir. Münşeat, *Divan*'ın içinde yer almaktadır.

²Tâhir Selâm Bey'in divanı tarafımızdan incelenmiş ve yayıma hazırlanmış olup basım aşamasındadır. Şiirlerin numaraları hazırladığımız çalışmaya göre verilmiştir.

³ Eser, divançe olarak da düşünülebilir ancak, kaynaklarda ve Selâm'ın şiirlerinde "divan" ibaresi geçtiği için biz de "divan" adını kullandık.

⁴ 1259 = م + ا + ل + س + ن + ا + و + ی + د + ی + د + ل + و + ا + ب + ت + ر + م + ه + ل + د + ع + س + ا + د + ص + ق

⁵ 1257 = م + ا + ل + س + ر + ی + م + ر + ث + ا + ه + ز + ی + ک + ا + ب + ی + د + ی + و + ق

Makamât-ı Harîrî

Harîrî'nin (ö.H.516/M.1122) Arap edebiyatında *makâme* türünde yazdığı eser üzerinde 35 kadar şerh yazılmış ve başta Türkçe olmak üzere Farsça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İbranice gibi dillere tam veya kısmî tercüme yapılmıştır. Tâhir Selâm Bey de tam tercüme yapanlardan birisidir.

Mîzânü'l-Edeb

Tâhir Selâm tarafından Arapçadan çevrilen *Mizanü'l-Edeb*, bu yüzyılda yayımlanan ilk Türkçe belagat kitabı olarak kabul edilir.

Yekta Saraç (2006:341-342), İsmâil-i Ankaravî'nin *Miftâhü'l-Belâga ve Mısbâhü'l-Fesâha'yı* Mehmet Tâhir Selâm'ın *Tercüme-i Mizanu'l-Edeb'i* ile birlikte yenileşme döneminde yayımlanan; fakat Batı retorüğini esas veya çıkış noktası kılmayan belagat eserleri arasında değerlendirir. Ona göre ilk basılı belagat kitapları olan bu eserler, Farsça kaynakları esas almaları dolayısıyla medrese çizgisinden uzak düşmüş olmalarına rağmen yine de eskiyi yansıttıkları için etkileri sürekli olmayan, yazılış amaçları farklı, dar kesimlere hitap eden eserlerdir.

Tâhir Selâm'ın Ahmed-el Kudûrî'nin *Ulûm-ı Fıkhiye ve Mesâil-i Dîniye* kitabının tercümesi ve *Kitâb-ı Müstetâb'a* bir kıt'a şerhi ve daha birtakım tercüme eserleri (Çiftçi, 2017: 251) de bulunmaktadır.

TÂHİR SELÂM BEY'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

İbnülemin'in "*Ceride-i Havadis*"ten aktardığına göre Tâhir Selâm, "kudemâ-yı kibar ve mürüvvet-şinâsân-ı rûzgârdan bir zât-ı ma'ârif-enîs"tir ve onun nesirleri fasîh ve belîğ yani düzgün ve akıcı, şiirleri ise nesrinden daha güzeldir (Baştuğ, 2002: IV/2138).

Hâtimetü'l-Eş'âr'da Fatîn Davud, Tâhir Selâm Bey'i "ulûm-ı cüziye vü külliye kudret u mahâreti" olan hünerli bir şair olarak anlatır. Eserleri Selâm'ın yaratılışının "semere-i nihâl"i ve dünyanın kütüphanesinde "yâdigâr-ı erbâb-ı maâni"sidir (Çiftçi, 2017: 251).

Kendi Şiiri Hakkında Görüşleri

Selâm, *Divan*'ındaki gazellerinin mahlas ve makta beyitlerinde söz, lafız, mana hakkındaki düşüncelerine yer vermiş; kendi şairlik gücünü ve şiir üslubunu ortaya koyarken çeşitli sıfatlar kullanmıştır. Ona göre şiirleri ciddi şeylerden uzak, gelip geçici hevese ait olsa da renkli, parlak ve hoştur:

Hevâyî olsa da renginölur nazm-ı Selâm elbet
Kalem kim nâzım-ı eş'ârdur çeşm-i kebûdından (G.86/9)

Selâm, kalemini “yumuşak sözlü, sağlam ve latif, kıymetli olan söz” olarak niteler ve meclisin mumuna benzetir. Bu kalemle “berceste” gazel yazmıştır:

Mânend-i şem'-i encümen oldu kalem Selâm
Berceste bu ğazel ile raḡbû'l-lisân bu şeb (G.9/9)

O, bu şiir vadisinde yeni tarz şiirleriyle anılmak ve “nev-zemîn” olmak hayalindedir. Onun gazelleri “kilk-i turfa-eda”yla yani “o güne kadar görülmemiş, yeni bir kalemle” yazılmış ve nihayet “nev-zemîn” olmuştur:

Nev-zemîn olmak hayâliyle bu vâdide Selâm
Mağrib-i kilik-i ter-i daḡme-güşâ olmak diler (G.35/5)

Berceste kilik-i turfa-edâdan çıkup Selâm
Bu nev-zemîn ğazel ruḡ-ı eş'ârı güldirür (G.30/5)

Selâm vaktidür 'arz eyle nezd-i üstâda
Bu nev-zemîn ğazeli belki âferine deger (G.37/5)

Selâm, “berceste” olarak nitelediği şiirlerinin meclislerde okunmasını ve şair dostlarının nazireler yazmasını ister. Bu, bir bakıma Selâm'ın sanatını ve şiirinin üstünlüğünü başkalarına ispatlamaya çalışmasıdır:

Nezd-i şu'arâda okınur nazm-ı Selâmuñ
Berceste bu tanzîr ide aḡbâbuñ elince (G.94/7)

Nazire sahasında yenilik arayışında olan ve “ğazel-i nev-zemîn” yazmayı isteyen Selâm, kalemi ile çevgân, hokka ve güy arasında ilgi kurarak nazire söylemeyi “güy u çevgân” oyununa benzetir:

Der-miyân hokka ile hâme-i çûpîn-i Selâm
Şaḡn-ı tanzîrde şan güy ile çevgân oynar (G.33/5)

O, sevgilinin kaşları ile dudağının hattı vasfında bazen kıt'a bazen matla bazen de gazel yazar:

Ebrûlarıyla ḡatt-ı lebi vaşfına Selâm
Geh kıt'a gâh matla' u gâhî ğazel yazar (G.40/5)

Onun gazelleri, hasb-i hâl tarzında söylenmiş şiirlerdir:

Bu ğazel taşvîr-i keyfiyyetle söylendi Selâm
Şüret-i hâli bilen aḡbâba olsun hasb-i hâl (G.70/9)

Bu nazmı hasb-i hâl olarak söylemiş Selâm
İşbât-ı müdde'âsına bürhânsın ey gönül (G.71/9)

Selâm'ın Etkilendiği ve Etkilediği Şairler

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mesnevi

Türk edebiyatının ilk büyük mutasavvıf şairlerinden biri olan Mevlânâ Celâleddin (ö.17 Aralık 1273), pek çok şair tarafından şiirlere konu olarak ele alınmış; hem şahsı hem de onunla bütünleşmiş eseri olan Mesnevi, pek çok övgüye mazhar olmuştur.

Bir şiirinde Mevlana ve Mesnevi'den saygılı bir şekilde söz eden Selâm, böyle saçmalıklarla Mevlana'ya nazirenin yazılamayacağını, kusuruna bakılmamasını ister, Mevlana'yı ve Mesnevi'yi yüceltir:

Ser-â-pâ ma'ni-i bârîki sırr-ı Meşnevîdendür
Me'al-i nisbeti Monlâ Celâle inceden ince
Nazir olmaz Selâm ol zâta böyle yâve-gülukla
Meger kim bakmaya takşir-i hâle inceden ince (G.99/13-14)

Halvetîlik ve Sünbül Sinan Hazretleri

Selâm'ın şiirlerinde Halvetiyye tarikatının Sünbülüyye kolunun kurucusu Sünbül Sinan (ö.936/M.1529) Hazretlerine bir hayranlık görülmektedir:

Hazret-i Sünbül Sinânuñ bü-yı luţfiyla Selâm
Ravza-i kâ-m-ı niyâzumdur mu'aţtar-sâz-ı nâz (G.51/7)
Farqında Selâmuñ himem-i Hazret-i Sünbül
Mânende-i mihr ü meh-i enver gece gündüz (G.52/5)

Üveysilik ve Veysel Karanî Hazretleri

Hiz. Muhammed zamanında Yemen'de yaşayıp Müslüman olan, fakat İslâm Peygamberi ile bizzat görüşmeyen Üveys el-Karanî'nin rüya veya başka manevî yollarla Hiz. Peygamber ile görüşüp eğitim aldığı kabul edildiği için sonraki asırlarda bu yolla eğitim ve feyz alan kişilere Üveysî, bu metoda da Üveysilik denmiştir. Hayatı dolayısıyla tasavvuf ehli tarafından örnek bir şahsiyet olarak kabul edilen Veysel Karanî, Selâm'ı da etkilemiştir. Selâm'ın bir beytinde adı geçer.

Nefha-rîz-i meşâm-ı aşk-ı Selâm
Büy-ı Veyse'l-Karan ki gönlümdür (G.24/7)

Fuzûlî

Tâhir Selâm, XVI. yüzyılın ve edebiyatımızın en büyük şairlerinden biri olan Fuzûlî'yi ve onun âşıkâne gazellerini beğenenlerdendir. Fuzûlî'nin

Yâr hâl-i dilümi zâr bilüpdür bilürem
Dil-i zârumda ne kim var bilüpdür bilürem (Fuzûlî, G.211)

matlalı beş beyitlik “bilüpdür bilürem” redifli gazeline bir nazire yazmıştır:

Meni kim 'aşka giriftâr bilüpdür bilürem
Özini gönlüme dildâr bilüpdür bilürem
Derd-i 'aşk ile derûn hâlini bilmez Bukrat
Cünbiş-i nabz-ı dil-i yâr bilüpdür bilürem
Ne şekil sevdigümi söylemege hâcet yoğ
Ya'ni ol şüh-ı vefâdâr bilüpdür bilürem
Neler itdüklerini bu dil-i zâra dildâr
Gizlemem itmezem inkâr bilüpdür bilürem
Dimiş ol yâr için ya'ni **Fuzûlî ki Selâm**
Dil-i zârumda ne kim var bilüpdür bilürem (G.78)

“Fuzûlî, o sevgili için ‘ınleyen gönlümde ne olup bittiğini, Selâm biliyor.’ demiş.” anlamındaki makta beytinde Fuzûlî'nin gönlünün nasıl bir hâlde olduğunu bildiğini ve bu durumdan da Fuzûlî'nin haberdar olduğunu söyleyerek aşk ıstırabını çekme konusunda kendisi ile Fuzûlî'yi adeta karşılaştırır.

Nedîm

Selâm, bir önceki yüzyılın büyük şairi Nedîm'den de etkilenmiş ve onun gazellerine nazireler söylemiştir. Söz gelimi Nedîm'in

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şişeden ruhsar-ı âl olmuş sana (Nedîm, G.2/1)

matlalı gazeline çift matlalı iki gazelle cevap vermiştir:

Hüsn ü ân itmiş tecessüm yâl ü bâl olmuş saña
Gül gül olmuş reng-i naĥvet rüy-ı âl olmuş saña
Tâbiş-i elmâs mir'ât-ı cemâl olmuş saña
Şu'le-i yâkût la'l-i âl olmuş saña (G.6/1-2)
Keyf-i rûze şüret-i günc ü delâl olmuş saña
Nâz u naĥvet güyyâ şavm-ı vişâl olmuş saña

Haṭṭ-ı ruḥ tefsîr-i âyât-ı cemâl olmuş saña
Ebruvânuñ tiğ-i sertîz-i celâl olmuş saña (G.7/1-2)

Nedîm'in

Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek
Hep esîrindir begim hattâ dil-i nâ-şâda dek (Nedîm, G.60/1)

matlalı gazeline Selâm, beş beyitlik bir nazire yazar ve makta beytinde Nedîm'in yanı sıra Âsım ve Aynî'nin de adlarını anar:

Rûzedârân-ı hevâdan rind-i dil âzâda dek
İtmede şavm-ı vişâlûñ arzû-yı a'yâda dek
Nâz u naḥvet bî-mecâl itmiş oruc tutmuş gibi
Çeşm-i şûhından nigehten gamze-i bî-dâda dek
Bâyezîde gel oruc keyfiyle cânâ gez yûri
Semt-i Câmî'den nişîmengâh-ı nev-bünyâda dek

'İyd gelse cünbiş-i zevrakçe-i sāğar ile
'Aqla yelken eylesek gitsek Neşât-âbâda dek

Yâd idüp şî'r-i **Nedîm** ü 'Âşımı gönder **Selâm**
Zîmn-ı da'vetde bu nazmı 'Aynî-i üstâda dek (G.61)

Sevgiliyle birlikte Beşiktaş iskelesinde hazır bekleyen üç çifte kayığa binip onunla Sa'd-âbâd'a giden ve orada eğlenen, dünyadan kâm alan, havuz kenarında dolaşan, şarkılar okuyup gazeller söyleyen, iskeleye doğru gizli yollardan geçerek giden Nedîm'i ve onun "Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâda" nakaratlı şarkısını hatırlatan Selâm, yazdığı şiirin

Furşat el virmiş iken vuşlata bâ-kaavl-ı Nedîm
Gidelüm serv-i revânım yürü Sa'dâbâda (G.101/2)

şeklindeki mahlas beytinden sonra Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in övgüsünü yapar ve şiir söylemede onun arkasından gitmenin pek mümkün olamayacağını söyler:

Hâzret-i Hikmete mümkün mi ola peyrevlük
Kim o zâtuñ suhanı mertebe-i a'lâda (G.101/6)

Nedîm'in dokuz beyitlik

Esdikçe bâd-ı subh perişânsın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânânsın ey gönül (Nedîm, G.78/1)

matlalı gazeline Selâm da

Tâb-ı ruhiyle mihr-i dıraşsânsın ey gönül
‘Aks-i lebiyle kân-ı Bedeşsânsın ey gönül (G.71/1)

matlalı dokuz beyitlik gazeliyle cevap vermiştir.

Ayrıca Nedîm’in

Gamzen füsûn ile sühan eyler nezâketi
Çeşmin nigâh şekline kor nâz u nahveti (Nedîm, G.153/1)

matlalı gazeline de yedi bendlik bir tahmis yazmıştır.

Şeyh Galip

Bilindiği gibi XVIII. yüzyılın sonunda Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk* eseriyle mesnevi geleneğine bir saygınlık kazandırmış ve XIX. yüzyıl şairlerini etkilemiştir. Söz gelimi Keçecizâde İzzet Molla’nın *Gülşen-i Aşk*’ında, Yenişehirli Avnî’nin *Ateşgede*’sinde bu etki açıkça görülür. Selâm’ın şiirlerinde de Şeyh Galip ve *Hüsn ü Aşk*’ın adı sıkça geçmektedir.

Nedîm’in gazeline yazdığı nazire şiirde Şeyh Galip’ten ve onun *Hüsn ü Aşk*’ından söz eder. “Hakikatin itibar ölçüsünde gönül ile Hüsn ü Aşk tartılsa tahminen bir birine denk, eşit gelirler.” anlamının ağır bastığı beyitte “Gâlibâ” kelimesiyle “Ey Galib!” ve “galiba, tahminen” anlamlarında hem kendisinden önceki sözlerin sonu hem de kendisinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söylenmiş ve “sihr-i helal” sanatı yapılmıştır:

Mizân-ı i‘tibâr-ı hakikatde Gâlibâ
Tartılsa Hüsn ü ‘Aşkile siyyânsın ey gönül (G.71/9)

Divan’daki diğer şiirlerde de *Hüsn ü Aşk* çeşitli vesilelerle anılmıştır:

Hüsn ü ‘Aşk ister ki tercîh eylesün yek-digeri
Neyleyem bilmem dil-i meftûn bir cüyâ iki (G.106/8)

Gönül çeşmüñle bir baḥs-ı niyâz u nâza girmiş kim
Nikât ü remz ü imâ şiveler ol ḥaddeirmiş kim
Miyân-ı Hüsn ü ‘Aşka ḥaşılı bir hâl virmiş kim
Bu aḥvâli bilen aşḥâb diḳḳat şöyle dirmiş kim
Kalur ḥayretde gûş u leb su’âlınden cevâbından (Tah.5/II)

Ne ‘aql u hûş kaldı ne ḥod kayd-ı nâm u kâm
Bilmem ki ben miyim ya o dildâr mı Selâm
Mânend-i Hüsn ü ‘Aşk olıcaḳ yek şaded merâm
Birleşdi ḥarf-i nefyde güyâ elifle lâm

Ġayb-ı hüviyyet oldı nesak-bend-i ihtitām
 Pertev tayandı mes'ele-i vahdete kelām
 İrmez bu bahşē kuvve-i 'akliyye ve's-selām
 Kaldum bu sözde kendümi Ġayb eyledüm temām
 Maĥv oldı cümleten ne Őu'ūr u ne fikr-i tām (MŐr. 1/V)

Şeyh Galip'den etkilenen Selām, yazdığı beyitlerle de onu hatırlatır:

Güzelsin bī-bedelsin dil-sitānsın
 Cefā-keŐsin 'aceb Őūĥ-ı cihānsın
 Hemān gönölümdeki rāz-ı nihānsın
 Seni ben gördigüm günden begendüm (Mrb. 1/III)

Güzelsin bī-bedelsin Őūĥsın ber-vefk-i ĥātır- ĥ'āh
 Selām-zādeyi izhār-ı vefā itmekdesin her-gāh
 Mizācum añladuñ olduñ gönöl aĥvāline āgāh
 Senüñ her tarz u tavruñ ĥāşılı gönölüncedür cānā (Mrb. 3/IV)

Tāhir Selām Bey'in etkilendiği ve nazireler yazdığı Şairlerin baŐında Şeyh Galip'in gelmesi, onu güçlü bir Şair olarak kabul etmesinden ve Mevlānā'nın temsilcisi olarak görmesindedir. Müzeyyel bir gazelinde Şeyh Galip'den övgüyle ve saygıyla söz eden Selām, ona "Ĥazret-i Ĥünkār-ı Ekber" diye seslenir:

Ĥāk-i pāy-ı evliyā iksīr-i a'zamdur Selām
 RūŐenā-baĥŐā-yı çeŐm-i Őeyĥ ü Őāb oldur ki ol
 Őād ola rūĥ-ı revān-ı Őeyĥ Ġālib kim demiŐ
 'ĀŐıkāne söz odur ĥūsn-i ĥitāb oldur ki ol
 Ĥazret-i Ĥünkār-ı Ekber ĥākine ferŐ it yüzün
 VārīŐ-i Peyġam-ber-i 'ālī-cenāb oldur ki ol (G.66/11-13)

XIX. yüzyılın ilk yarısı divan edebiyatının yeni Şairler yetiŐtirdiđi son dönemdir. Selām, Şiirlerinde bu Şairlerden Tahsīn Efendi (ö.1808), Rāmiz Paşa (ö.1811), Hāmidi (ö.1822), Keçecizāde İzzet Molla (ö.1829), Naīm (ö.1831), Mehmed Esad (ö.1833), Muvakkitzāde Muhammed Pertev Paşa (ö.1837), Hasan Aynī (ö.1838), Sahhaflar Şeyhi-zāde Esad Efendi (1848), Őeyhülislām Ārif Hikmet (ö.1859), Ahmed Sadık Ziver Paşa (ö.1862)'nın isimlerini saygıyla anar.

Şeyhülislam Ārif Hikmet, Sahhaflar Şeyhi-zāde Esad Efendi ve Ahmed Sadık Ziver'den feyz aldığını söyleyen Selām, "GüneŐin aksi, elmas kandilinin ıŐığıladır." diyerek onları yüceltir:

Hikmet ü Es'ad ü Ziverden alur feyzi Selâm
 'Aks-ı hürşid iledür tâb-ı çerâğ-ı elmas (G.58/9)

Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi'yi "şeref ve şöhret sahibi bir üstad" olarak niteleyen Selâm, söylediği "berceste" gazelin nazire şeklinde yazıldığını ve Esad Efendi'ye sunulması gerektiğini belirtir:

Selâm 'arz it Cenâb-ı Es'ad-ı üstâd-ı zî-şâna
 Nazire şüretinde bu gâzel söylendi berceste (G.95/5)

Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi'ye şiirini sunmayı ve onun da bu şiire rağbet gösterip nazire söylemesini arzulayan Selâm, sanatının ve şiirinin üstünlüğünü başkalarına ispatlama gayreti içindeyken, bir taraftan da nazire yazmasını dilediği şaire olan saygısını ve sevgisini göstermek istemektedir:

'Arz eyle nezd-i Hazret-i Es'ad Efendiye
 Tenşit idüp o zât-ı keremkârı güldürür
 Tanzîrine iderse eger luğ u rağbeti
 Levh-i suhanda şüret-i âşârı güldürür (G.30/6-7)

Hazret-i Es'ad eger eylese tanzîr Selâm
 Nevk-i bih-i kalemi sünbül ü reyhân görünür (G.34/5)

Hazret-i Es'ada 'arz eyle bu nazmı ki Selâm
 Hall ider nüktesini nüşâ-i eşbâh gibi (G.108/9)

İltifâtıyla ider nazm-ı Selâmı ihyâ
 Hazret-i Es'ad Efendi o ma'ârif-ğavri (G.107/7)

Muvakkitzâde Muhammed Pertev de Selâm'ın hayranlık ve saygı duyduğu şairlerden birisidir. "İrfanın tahkîkine yabancı olmak istemiyorsan o manayı sözün ustası Pertev'den sor." diyerek şaire iltifat ederken bir taraftan da Pertev Paşa'nın "olandan sor" redifli beş beyitlik (G.LXVIII) gazeline atıfta bulunur:

Selâm olmak dilersen âşinâ tahkîk-i 'irfâna
 O ma'nâyı Cenâb-ı Pertev-i şâhib-suhandan şor (G.32/5)

Zeyn itdi Selâmuñ dilini Pertev-i 'irfân
 Dinmez ki bu nazmı yine inşâd nedendür (G.29/7)

Selâm, dokuz beyitlik "kim gönlümdür ol" redifli gazelinin sonunda Pertev ile birlikte Aynî'nin de adını anar ve onları nazire yazmaları konusunda teşvik eder:

Hazret-i Aynîyle teşvîke cenâb-ı Pertevi
 Gösterir etvâr-ı güstâhâne kim gönlümdür ol (G.67/9)

Pertev Paşa'nın

Mest olup ayılmayan mestâne kim gönlümdür ol

Tâ-ebed uslanmayan divâne kim gönlümdür ol (Pertev Paşa, G.CCCX)

matlalı altı beyitlik gazelinden Selâm'ın Pertev Paşa'ya nazire yazdırma konusundaki ısrarında başarılı olduğunu anlamaktayız.

Selâm'ın bir başka hayranlık ve saygı duyduğu şair Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'dir. Onun gazellerini tanzir etmek bir hünerdir. O, söz sırrının Ârif'i ve Hikmet remzinin bilenidir. Onun şiirleri “rengîn”dir. Yaratılışı ise “me‘âlî” yani yücedir, şerefli. Onun iltifatı Selâm'a lütuf suretindedir:

Ġazel-i Ġikmeti tanzîr hünerdür yoġsa

Sâde söz söyleme her şâ'ire âsân görünür (G.36/9)

‘Ârif-i sırr-ı sũġan vâkıf-ı remz-i Ġikmet

Nazm-ı rengînine bak şive-i Ġassân görünür (G.36/10)

O me‘âlî-şiyemũn var ola luġfi ki Selâm

İltifatı baña hep şüret-i iġsân görünür (G.36/11)

Ġikmet Begîñ nevâzişi olduġça ber-devâm

Eyler Selâm ġâme-i ter keşf-i ġâl-i nâz (G.50/13)

“Şeyhülislam Ârif Bey'e nazire sunmak kolay deġildir.” diyen Selâm, büyük bir tevazu ve saygı içinde, “berceste” olarak nitelediġi gazelini sunduġundan söz ederken kendi şiirini de yüceltir:

Hiç mümkün mi nazîre Ġazret-i Ġikmet Bege

Ġikmetũ'l-işrâġ-ı nazmı nüşâ-i ser-bestedür

‘Afv-ı güstâġi niyâziyla Selâm ‘arz eyledüm

Bu ġazel bercestedür hem de şikeste-bestedür (G.46/8-9)

Selâm'ın bir beytinden, Reisülküttap Âkif Bey'e gazelini sunduġunu ve ondan lütuf iltifatıyla ihya etmesini istediġini öğreniyoruz:

Nazar-ı luġ ile iġyâ ide bu nazmı Selâm

Ġazret-i ‘Âkif Efendi ki re'isũ'l-küttâb (G.10/5)

“Fasîh bir şekilde ve düzgün konuşan Râmiz'den nazire isteyen olarak Selâm'ın elinde kalem böyle hoş sözler yazar” anlamındaki beyitten, Selâm'ın Râmiz'den de nazire yazmasını istediġini öğrenirken bir taraftan da şiirlerini övdüğünü görmekteyiz:

Nazîre-ġâh olarak Râmiz-i suġanverden

Selâm elümde kalem böyle hoş-maġâl yazar (G.39/5)

Selâm'a göre Keçecizâde İzzet Molla da özel bir yere sahiptir. İzzet'in şiirlerini de tanzir etmek kolay değildir:

Cenâb-ı 'İzzetiñ mümkün mi nazmın eylemek tanzîr
Selâm olmaz hazef hemtâ dür-i nâ-yâb-ı tercîde (G.97/6)

Dimiş ez-cümle bu beyti ki haqqâ hiç bahâ olmaz
Mişâl-i güşvâre oldı şeyh ü şâb-ı tercîde (G.97/7)

Şoyunmak anda 'İzzet-hil'at-i teşrîf-i devletdür
Penâh olmaz der-i monlâ gibi aşhâb-ı tercîde (G.97/8)

Nazire yazmak ve müşterek şiir söylemek bir bakıma üstünlük yarışıdır. Selâm, İzzet'le birlikte muhtemelen bir şiir meclisinde bir araya gelmeyi ve birlikte şiir söylemeyi düşünmektedir:

Cenâb-ı 'İzzet ile bir yere gelüp bu gice
Senünle söyleşelüm yan beyâne ey bülbül (G.69/7)

İzzet Molla da Selâm'ın bu isteğine saygılı bir üslupla cevap verir:

Nevâ-yı hâmem iken pey-rev-i kelâm-ı Selâm
'Abes bu bâğda diğer terâne ey bülbül
Düş âstânesine Mir-i Tâhirü'z-zeylün
Bulursa 'ırzuna güller bahâne ey bülbül (İzzet Molla, 351/8-9)

Selâm'ı beğenen ve takdir eden Keçecizâde İzzet Molla, bu durumu şiirlerinde sık sık dile getirir.

Gülzâr-ı cihân cây-ı ferâg-ı emelümdür
Bî-berg ü nevâyî gül-i bâğ-ı emelümdür (İzzet Molla, G.99/1)

Matlalı on bir beyitlik gazelinin sonunda Tâhir Selâm Bey'i yüceltir ve şairlerin "melâz"ı olarak görür:

Tâhir Beg Efendi ki melâz-ı şu 'arâdur
Destüm der-i lutfında çanağ-ı emelümdür (İzzet Molla, G.99/10)

Bir diğer gazelinin sonunda Tâhir Selâm'ın ayağının bastığı yerin değer kazandığı mantığından hareket eder ve onu İran şairi Kemal-i İsfahanî ile karşılaştırır:

Tâhir Selâm Beg ki anun hâk-i der-gehi
'Aynü'l-Kemâle kuhl-ı Sıfahânı andırur (İzzet Molla, G.109/13)

Tâhir Selâm'ın şiirlerinin büyük bir kısmı nazire veya müşterektir. Bilindiği gibi bazı nazireler "üstad şairleri izlemek" amacıyla yazılmıştır. Şairin birçok

şairinde Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi, Keçecizâde İzzet Molla, Muvakkitzâde Muhammed Pertev, Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey'in adının geçmesi ve onların şiirlerini tanzir etmesinin başlıca sebebi, onlara duyduğu saygı, ilgi ve hayranlıktır.

XIX. yüzyılda devlet adamı, âlim ve varlıklı birçok kimsenin konaklarında yapılan ilmî, edebî ve siyasî toplantıların bu dönemin fikir ve edebiyat hayatı üzerinde büyük tesiri olmuştur. Reşit Paşa'nın konağındaki toplantılarda daha çok siyasî meseleler konuşulurken, aynı dönemde Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in konağındaki meclislerin konusunu ise edebî ve ilmî konular oluşturmaktadır. Konağını ilim ve irfan ehline açan Arif Hikmet Bey, zamanın edip ve âlimlerini himaye ettiği gibi, birçok şahsiyetin de yetişmesine vesile olmuştur. Bunlar arasında Keçecizade İzzet Molla, Sahaflar Şeyhizade Esad Efendi, Tâhir Selâm, Ziver Paşa, Ziya Paşa, Ahmet Cevdet Paşa gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır (Kemikli 1995: 92-95; Ülger 2008:197-206).

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey gibi devrin önemli bir ilim ve şiir adamının konağına davet edilen Tâhir Selâm, hem devrinin şairleriyle bir arada olma fırsatını bulmuş hem de onların ilim ve irfanından yararlanmıştı. İbnülemin Kemal İnal, bu şairlerle Tâhir Selâm'ın "bir birinin gazellerini tanzir etme itiyadında bulduklarından" söz eder ve Tâhir Selâm'ın kendi yazısıyla olan nazireleriyle tahmislerinden 13 tanesinin kendi kütüphanesinde olduğunu bildirir (Baştuğ, 1999:2139).

İbnülemin, 30 Mart 1322/1904 tarihinde kendi hattıyla kaleme aldığı ve 27 Nisan 1323/1905 tarihinde bitirdiği "Gülzâr-ı Nezâir" adlı mecmuasının "tarihçe-i nezâir" başlığını taşıyan mensur kısmında "Mehmed Tâhir Selâm Bey" başlığı altında Selâm Bey'in kısa bir biyografisine yer verdikten sonra onun eksik bir gazeline Hâşim el-Mekkî Bey, Hüseyin Hâşim Bey, Fâik Reşâd, Muallim Cûdî, Besim Bey, Ali Emîrî, Filorinalı Nâzım, Ferik Mustafa Hilmî Paşa, Üsküdarlı Talat Bey, Halîl Edîb Bey, Kemâleddin Efendi, İbn Fânî Selâhaddîn Efendi, Mahrûkizâde Cafer Bey ve Mahmûd Fazlî Efendi tarafından yazılmış yirmi iki nazireye yer verir (bkz.Gür, 2018: 123-157).

"Gülzâr-ı Nezâir" in giriş kısmında anlatılanlara göre, Hüseyin Hâşim Bey, Üsküdarlı Talat'tan Tâhir Selâm Bey'in

Gül gibi pür-tarâvet olmuşsun
Reng ü bûdan 'ibâret olmuşsun
Seni ey nev-nihâl görmeyeli
Büyümüş serv-kâmet olmuşsun

Hîç nigâh etmiyorsun ‘uşşâka
Hele pek bî-mürüvvet olmuşsun

Sende evvel yoğ idi bu vahşet
Şimdi âhû-ṭabî’at olmuşsun

Hâl ü kâlinden añladum ki Selâm
Mażhar-ı feyz-i ‘izzet olmuşsun

gazelinin matla ve hüsn-i matla beyitlerini yani ilk iki beytini duyar ve bunları İbnülemin’e okur. “*Tâhir Selâm Hazretlerinin beş on gazelini görmüşsem de bu kadar latîf bulmamışdım. Bu rûh-nüvâz sözler beni mest-i safâ etdi.*” (Gür, 2018:134) sözleriyle şairin bu eksik gazelini çok beğendiğini ifade eden İbnülemin, söz konusu gazelin tamamına ulaşmak ister ve Üsküdarlı Talat Bey’e başvurur. Üsküdarlı Talat Bey ise on beş sene önce bir mecmuada gördüğü bu gazelin matla ve hüsn-i matla beyitlerinin aklında kaldığını ve o mecmuanın şu an nerede olduğunu bilmediğini söyler. Hüseyin Hâşim Bey de söz konusu gazele ulaşmaya çalışır; ancak bir sonuç alamaz.

İbnülemin, “*gül gibi pür-tarâvet, reng ü bûdan ‘ibâret olan*”o iki beyti çok beğendiğini, gazelin tamamını görmek istediğini, Talat ve Haşim Bey’den de olumlu bir cevap alamadığını ve “*‘Bir goncaya bir hâra nigâh eyledi bülbül / Derdi iki oldu buna âh eyledi bülbül’ şarkısını ibtidâ tâhir buselik makamından terennüm etmişdim. Bilâhare makâm-ı sûz-nâktan terennüme mecbûr oldum. ‘Adetâ bülbül gibi feryâd etdim. Başvurmadığım yer kalmadı. Piç ü tâbdan, her gûşeye şitâbdan başım döndü. Ne çare: ‘Bağbân bir gül için bin hâra hizmetkâr olur.’*” (Gür, 2018:134) sözleriyle üzüntüsünü ve şiir hakkındaki duygularını dile getirir.

Gazelin tamamına ulaşmaktan umudunu kesen İbnülemin, önce kendisi bir nazire söylemeye kalkar; ancak “*letâfet-i sūhanı ehl-i tab‘a söyletsek’ me’âline tevfiikan*” meclislerine katılan “*sūhan-şinâsân-ı eviddâya*” birer nazire söylettirmeye niyetlenir. Etrafındaki “*yârân-ı müzeyyen-şinâsân*”, bu “*gül gibi pür-tarâvet olan o gazel-i letâfet-engîz*” için nazire yazmaya davet eder. Böylece birçoğu döneminin önemli bürokratik görevlerinde bulunmuş ve aynı zamanda şairlikleriyle şöhret kazanmış 15 “*yârân-ı müzeyyen-şinâsân*”, İbnülemin’in bu çağrısına cevaben “*birer nazîre-i âbdâr ile rûh-ı Selâmı da rûh-ı kelâmı da şâd*” ederler (Gür, 2018:134-135).

Tâhir Selâm’ın matla ve hüsn-i matla beyitlerine yazılan nazireleri “*bî-nazîr*” olarak değerlendiren İbnülemin, diğer şiirleri inceler ve “*Aslına nisbet edince aralarındaki fark -mahsul-i feyz-i kudret olan tabî‘i bir gül ile sun‘i bir gül, yâhûd bahâr-ı safâ-efrûz ile hazân-ı hüzn-engîz- derecesinde kalır*” ifadesiyle

şairin sanatını yüceltirken bir taraftan da “Gönül güzellere hep başka başka mâ’ildir. Hele bir güzelin cemâlini ta’yîn etmek için yanına bir çirkin koymak kâfi olduğu gibi -o nezâir-i güzîn de nazîre-i fakîre tekâbül edince büsbütün ‘arz-ı cemâl eder.” ifadesiyle her bir nazirenin kendine mahsus bir güzelliğinin olduğunu ve onları görenlerin her birinden başka başka lezzet aldığı kanaatini dile getirir.

Bu nazireleri *Gülzâr-ı Nezâir*’de bir araya getiren İbnülemin, nazirelerin yazılma sürecinde ya da tamamlanmasının ardından, Tâhir Selâm Bey’in söz konusu gazeline ulaşır ve *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin “Selâm” maddesinde bu şiire yer verir. Burada en güzel beyitlerin daha önce ele geçirilmiş olan birinci ve ikinci beyitlerden ibaret olduğunu vurgular (Baştuğ, 2002: 2139). Selâm, yeteneğinin farkındadır. İki şair arasındaki fark, yetenekte olur yoksa muhabbette bir birine denktir. Nazire yoluyla bir birlerinin eksikliğini tamamlayacağını ima eder:

Tefâvüt kabiliyyetde olur yoḥsa maḥabbetde
Müsâvidür Selâm olmaz kıyâs-ı kayd-ı cüzz ü kül
Suḥan gencinden itmiş iḥtilâs-ı nazm-ı cevhervâr
Cenâb-ı Es’ada peyrevlik için ḥâme-i şen-gül (G.73/6)
Dört lisân üzre Selâm’arz eyle bu nazm-ı nevi
Ḥazret-i Es’ad Efendiye olur eğlence gâh (G.92/14)

Selâm, şiir sanatını ve üstünlüğünü ispatlamaya çalışmakta ve bir bakıma çağdaşı şairleri nazireler söylemeleri konusunda kışkırtmaktadır.

Ḥazret-i Ḥikmeti tañzîre mi teşvîk eyler
Ġazel ‘arzıyla Selâmın ‘acebâ niyyeti ne (G.103/7)

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey de Selâm’ın bu isteğine kulak verir ve ona aşağıdaki matla beytiyle yazılmış gazeliyle cevap verir:

Bûs edip dil dehenin câm-ı safâ niyyetine
La’lini emdi mey-i neş’e -fezâ niyyeti ne (Hikmet, [Kemikli, 2003:130])

Şeyhülislam Ârif Hikmet Bey söz konusu gazelinin makta beytinde “Selâm” kelimesini tevriyeli olarak kullanır:

Çün Selâm eyledi Hikmet bu mekâli ihdâ
Bir me’âlî-şiyeme arz-ı du’â niyyetine (Hikmet, [Kemikli, 2003:130])

Selâm, bu yeni şiirini Esad Efendi’ye takdim edip aşağıdaki mısralarla ondan nazire yazmasını ister:

Bu nev-nazmı idüp taqdîm ile taşdı'a cür'et-hem
Selâm ister nazîre Hazret-i Es'ad cenâbından (G.83/8)

Esad Efendi de onun isteğine

Girîbân-çâk iken me'yûsını lutf-ı 'itâbından
Bayıldım dilberin va 'd-ı visâl îmâ hitâbından (Esad, G.464/1)

matla beytiyle başlayan bir nazireyle cevap verir ve şöyle seslenir:

Cenâb-ı mîr-i Hikmetle Selâmın nazmı ey Es'ad
İki fasl-ı fevâ'id asl olur i'câz-ı bâbından (Esad, G.464/7)

Pertev'e şiirlerini sunmak isteyen şair, aslında şiir ve inşada mucizeler söyleyenin Pertev olduğunu saygılı bir şekilde dile getirir. Pertev'in hürmeti ve hatırıyla onun şiirinin değeri artacaktır:

Hazret-i Perteve eş'ârını 'arz eyle Selâm
Şi'r ü inşada belâgatda odur mu'cize-gü (G.89/5)

İ'tibâr-ı Cenâb-ı Pertev ile
Naqd-ı vaqt-i suhan ki gönlümdür (G.24/8)

Pertev, İzzet ve Tahsin tarafından müşterek yazıldığı anlaşılan Petev'in bu gazeline Selâm, bir muaşşerle cevap vermiştir:

Bezm-i 'aşkuñ çok müselsel câminı nûş eyledük
Meşreb-i rindâneye takvâyı rû-pûş eyledük

Biz o hum-nûş-ı mey-i pür-zûr-ı 'aşkuz kim anuñ
Cür'asıyla çok Felâtûn-hûşı bî-hûş eyledük

Mahrem olduk sırr-ı istigrâk-ı hatt-ı câmdan
Bir kadeh meyde gam-ı dehri ferâmûş eyledük

Hâne ber-düş olsak ey sâkî ne gam tağ üsti bâğ
Biz sebû-yı bâdeyi rindâne ber-düş eyledük

Zûr-ı meyle el virüp dâmân-ı vuslat bâğda
Bir bir ol serv-i kadi koçduk der-âgûş eyledük

Hazret-i Tahsîn ü İzzet ile Pertev biz bu gün
Nutka geldük çok hezâr-ı zârı hâmûş eyledük (Pertev, G.CCXCI)

Esad Efendi de Selâm'ın gazellerine nazireler yazmıştır. Sözelimi Selâm'ın

'Aceb ol şûh-ı dil-cü bezme fevka'l-'âde gelmez mi
Şavup ağıyarı celb-i hâtır-ı nâ-şâda gelmez mi

...

Selâm-ı zârı çün ol bî-vefâ terk itdi her neyse
Berây-ı hâtır olsun bir selâm-ı sâde gelmez mi (G.109)

matlalı ve maktalı gazeline Esad Efendi'nin bir tahmisi vardır (bkz. Aydoğan, 2003:547). Diğer taraftan Esad Efendi de Selâm'ı takdir eder. Hatta bir beytinde Selâm'ı üstâd kendisini ise onun öğrencisi olarak kabul eder:

Göster üstâdın Selâma nazmını şâkird isen
Es 'adâ 'îrfâne kasd-ı iktisâb itmez misin (Esad, G.471/6)

Hikmet ile Selâm'ın sözü/şiiri, Esad'a bu gazeli inşâd etmesi için güç kuvvet vermiştir:

Hazret-i Hikmet ile Mîr-i Selâmın sühânı
Virdi tâb Es'ada işbu gazeli inşâde (Esad, G.507/9)

Esad Efendi, "Eldeki kuru kalem, Tâhir Selâm Bey'in öğrettiklerinin bereketiyle gül bahçesinin dalı olmuştur. O nasıl bir Bey ki onun divanının aynasında baştan başa irfanın gül yüzlü sevgilisi görünür." anlamındaki beyitlerinde Selâm'ın şiirlerini över:

Feyz-i tedrîsi ile Mîr-i Selâmın Es'ad
Huşk iken elde kalem şâh-ı gülistân görünür

Nice bir mîr kim âyine-i dîvânında
Ser-te-ser şâhid-i gül-çehre-i 'îrfân görünür (Esad, G.410/8-9)

Selâm, şiirlerini yazarken Şeyhülislam Ârif Hikmet, Esad Efendi ve Zîver'den feyz aldığını "elmâs" redifli (G.59/9) gazeline söylerken Esad Efendi de yazdığı nazirede Hikmet ve Selâm Beylerin adını anar ve onların kalemlerini "şâh-ı vezîr"e ve "meyve-i bâğ-ı elmâs"a benzeter:

Mîr-i Hikmetle Selâmın nola Es'ad kalemi
Olsa ger şâh-ı vezîr meyve-i bâğ-ı elmâs (Esad, G. 425/6)

Selâm Bey'in

'Aceb ol şûh-ı dil-cû bezme fevka'l-'âde gelmez mi
Şavup ağyârı celb-i hâtır-ı nâ-şâda gelmez mi

matlalı beş beyitlik gazeline (G.110), Esad Efendi beş bendlik bir tahmis (bkz. Aydoğan, 2003: 546-547) yazmıştır.

Bazı şiirler, geleneksel müzeyyel gazelden farklıdır. Sözelimi yedi beyitlik (G.69) gazeline şair, mahlasını söyledikten sonra memduhuyla bir arada müşterek şiir söyleme arzusundan söz ederken bir diğer (G.73) gazeline kendi kalemi ile memduhununkini karşılaştırır.

Divan'da şairlerin beyit beyit birlikte söyledikleri müşterek gazeller bulunmaktadır. Bu şiirlerin bulunduğu her beytin başına şairlerin isimleri veya isimlerinin baş harfleri kaydedilmiş; böylece her mısraın hangi şaire ait olduğu bir bakıma tescil edilmiştir. Aşağıdaki gazel Tahsîn, Râmiz, İzzet ve Selâm'ın beyit beyit birlikte söyledikleri müşterek bir gazele örnektir:

Sîh-i gamuñda laht-ı ciger kim kebâb olur (Tahsîn)
 Hûn-âb-ı eşk-i çeşmüm o bezme şarâb olur

Teb-hâleler ki taraf-ı dehânuñda rû-nümâ (Râmiz)
 Şahbâ-yı la'l-i nâbîña gûyâ habâb olur

Devre çıkınca mahfel-i gülzâra 'andelîb (Tahsîn)
 Meclisde gönce micmer ü şebnem gül-âb olur

Ferhâd ü Kays kışşası gûyâ bir iş midür ('İzzet)
 Her harfi dâsitân-ı dilüñ bir kitâb olur

Virâne bîm-i seylden elbet emîndür ('İzzet)
 Ma'mûr olur o dil ki bu yolda harâb olur

Âyât-ı beyyinât-ı haat-ı la'l-i dil-bere (Selâm)
 İhâm-ı büse ma'nâ-yı faşlü'l-ıhîtab olur

'İzzet Selâm u Râmiz ü Tahsîn-i yek-zebân (Selâm)
 Olduğda böyle bir gazel-i müstetâb olur (G.47)

Divanda 5'i mutarraf 16 tahmis bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Pertev Paşa'nın gazeline yazılmış ve on bir bendlik Farsça bir "mutarraf tahmis"tir. Ayrıca Hikmet'in gazeline biri beş, diğeri yedi bendlik 2 tahmis, yedi ve sekiz bendlik 2 mutarraf tahmis; İsmet'in gazeline beş bendlik 2 tahmis; Nedîm'in gazeline yedi bendlik 1 tahmis; mahlassız beş bendlik 1 tahmis; Hâmid'in gazeline yedi bendlik 1 tahmis; Esad'ın gazeline beş bendlik 3 tahmis ve 1 mutarraf tahmis; Halife Bayezid'in beytine bir bendlik 1 tahmis; gazel beytine yazılmış bir bendlik 1 mutarraf tahmis bulunmaktadır.

"Gece gündüz" (G.52), "diken diken" (G.80), "inceden ince" (G.99) ikilemeleri, gazellerin tamamında redif olarak kullanılmıştır. Ayrıca "sözünden çıkmak" ve "gözünden düşmek" deyimleri, beytin kafiyesi ve redifi olarak güzel birer örnektir:

Çün 'ahde vefâ eylemedi **çıktdı sözümden**
 Mecbûr iken ol nûr-ı nazar **düşdi gözümden** (G.85/1)

Divanda cinas sanatından doğan cinaslı kafiyelere de rastlanmaktadır. Söz gelimi çift matlalı gazelin ilk iki beytinde "bel ince" ve "bilince" kelimelerinde

benzer seslerin tekrarından doğan bir benzerlik bulunmakla birlikte harflerin sıralanışı ve harekelenişi bakımından farklılık söz konusudur:

Zann itme ki bî-hüde serin üzre **bil ince**

Kuhsâr belüre çıkar ol rāh **bilince**

Meşrebcedir endāmı kararınca **bil ince**

Āğūşa gelince bilinür zevkı **bilince** (G.94/7)

Selâm, düşüncesini kanıtlamak, metnin anlamını güçlendirmek ve diğer olaylarla bir benzerlik kurmak için beyitlerde, zaman zaman hem anlam hem de şiirin bütünlüğüne uygun düşen atasözü ve deyimleri kullanmıştır.

Gördükde zîr-i lebde haţ-ı nev-demideyi

Ūrperdi boyca tüylerüm oldu diken diken (G.80/2)

Ťaşra güzeli her ne kadar olsa da dil-ber

Olmaz yine nāzûk hele şehri güzelince (G.94/4)

Selâm'ın kullandığı dil, kimi zaman Farsça üçlü ve dördlü tamlamalara fazla yer verdiği için oldukça ağır, kimi zaman ise oldukça sadedir. Mahallileşmenin bir devamı sayılabilecek halk diline ve söyleyişine yakın ifadeler şiirlerde hemen göze çarpmaktadır. Konuşma üslubu içinde şiirler kaleme alması, Türkçeyi başarıyla kullanması, onun üslubunun öne çıkan özelliklerindedir:

Ben miyem yâ sen miyem sen ben misen bilmem 'aceb

Şûr-ı 'aşk ile gönül fark eylemez hâlâ seni (G.114/4)

Ne bilsün olmayan derd-âşinâ sırr-ı dil-i zârı

Gönül ahvâlini bilmezlere şorma bilenden şor (G.32/3)

'İd-i ağhâyı idüp luţfa bahâne a kızum

Saña kurbân olayum koynuma gir itme hicâb (G.10/4)

Böyle gizli gizli āh u nâleler n'olsun amân

Söyle gül n'olduñ nedür derdüñ ne hâl olmuş saña (G.7/5)

Şair, sosyal hayatla edebî estetik birikiminin birleşmesi sonucunda oluşan hayalleri beyitlerde dile getirmiştir. Aşağıdaki beyitlerde aşık oyunu ile fincan oyunu şiir estetiği içinde çeşitli benzetmelere konu olarak anlatılmıştır:

'Āşık-ı zâr mizâcınca gidüp ol şühun

Gāh 'aşık oyunu gāhice fincān oynar (G.33/3)

Selâm, divan şiiri geleneğine bağlı kalmakla birlikte yenilik ve orijinallik arayışındadır. Nitekim aşağıdaki beyitler orijinal söyleyiştedir:

Kara kuş mı yâ piristü mü ‘aceb hatt-ı siyâh
Kuşkulanmış murğ-ı hüsniñ ber-hevâ olmak diler (G.35/3)

Tahrîre şırma saçlarınıñ vaşfını Selâm
Altun varakla terbiye kıldum murâdumı (G.112/8)

Dil-i zârı arayanlar bulur ol muğbeçeniñ
Avrupa kârı olan zülf-i perîşânında (G.102/5)

SONUÇ

Tâhir Selâm Bey, döneminde yazılan biyografik eserlerden de anlaşıldığına göre, ilmî ve ahlâkî yönüyle saygın bir şahsiyettir.

Edebî ve ilmî yönü itibarıyla geleneksel yönü ağır basan Tâhir Selâm Bey; Fuzûlî, Bâkî, Nedîm ve Şeyh Galip’ten aldığı ilhamı şiir yeteneği ile geliştirmiş ve Keçecizâde İzzet Molla, Muvakkizâde Muhammed Pertev Paşa, Sahhaflar Şeyhi-zâde Esad Efendi, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey gibi şairlerle yakın dostluk içinde olmuştur.

Divan şiirinin geleneksel kalıplarının dışına çıkmayan; ancak “gazel-i nev-zemîn” ve “berceste” gazelleriyle orijinal söyleyiş ve yeni mazmunlarla yenilik arayışında olduğunu gösteren Tâhir Selâm Bey, XIX. Yüzyılda nazire ve müşterek şiir geleneği içinde ele alınması gereken kayda değer bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

AKBAYAR, Nuri (hızl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. C.5.

AKYÜZ, Kenan vd. (hızl.) (1990). *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

ALTINEL, İbrahim (1965). *XIX. Asır Şairlerinden Selâm Tâhir Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İstanbul.

AYDOĞAN, Fatih (2003). *Sahhaflar Şeyhi-zâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı*, Gazi Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BAŞTUĞ, İbrahim (hızl.) (2002). *İbnülemin Mahmud Kemal Son Asır Türk Şairleri IV*, Ankara: AKM Yay.

BEKTAŞ, Ekrem (2007) *Muvakkiz-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, Malatya: Öz Serhat Yay.

CEYLAN, Ömür; YILMAZ, Ozan (2005). *Hazâna Sürgün Bahar, Keçecizâde İzzet Molla ve Divan-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

ÇİFTÇİ, Ömer (hızl) (2017). *Fatîn Davud, Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatin Tezkiresi)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>

(E.T.:05.09.2018)

DAĞLI, Yücel vd. (hızl.) (2001). *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Yazmalar Kataloğu*, İstanbul: YKB Yay.

ERGUN, Saadeddin Nüzhet (1946). *Türk Şairleri*, İstanbul.

GÜR, Nagihan (2018). “Son Dönem Osmanlı Edebiyatının Nazire Derleyicisi: İbnülemin Kemal İnal ve Güzlâr-ı Nezâir Adlı Mecmûası” *Bilig*, S.84, s.123-157.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri I-IV*, İstanbul: Dergâh Yay.

KEMİKLİ, Bilal (1995). “19. Yüzyılda Bir Entelektüel Muhit: Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'nin Konağı”, *İlim ve Sanat*, S.41 Nisan, s.92-95.

KEMİKLİ, Bilal (2003). *Şair Şeyhülislam Ârif Hikmet Beyefendi (Hayatı-Eserleri-Şiirleri)*, Ankara: MEB Yay.

KILIÇ, Dedebeş (2005). *Mehmed Tâhir Selâm Divanı (Tanıtım ve Transkripsiyonlu Metin)* Sakarya Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

KURNAZ, Cemal – TATÇI Mustafa (hızl.) (2001). *Mehmet Nâil Tuman, Tuhe-i Nâil- Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C.I, Ankara: Bizim Büro Yay.

MACİT, Muhsin (hızl.) (2017). *Nedim Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (E.T.:18.11.2018)

ÖZGÜL, M.Kayahan (2012). *XIX. Asrın Özel Bir Mahfeli Olarak Encümen-i Şu'arâ*, Ankara: Kurgan Kitap.

ÖZGÜL, M.Kayahan (2018). *Dîvan Yolu'ndan Pera'ya Selâmetle Modern Türk Şiirine Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

SARAÇ, M. A. Yekta (2006). “Klasik Edebiyat Bilgisi: Belagat”, *Türk Edebiyatı Tarihi 1*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ŞAHİN, Ebubekir Sıddık (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*, Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

ŞEN, Fatma Meliha (1995). *Beylikçi İzzet Bey Divanı*, İstanbul Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÜLGER, Mustafa (2008). "19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.13: 1, s.197-206.

ÜNVER, İsmail (1993). "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler". *Türkoloji Dergisi* 1: 51-89.

YAVUZ, Fikri -İsmail Özen (hızl.) (1972). *Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri*, C.2.İstanbul: Meral Yay.